

Література

1. Алексеева С. К. Динамика развития детского словесного творчества // Художественное творчество и ребенок / Под ред. Н. А. Ветлугиной. – М. : Просвещение, 1992. – 209 с.
2. Бровчак Л. С. Складові організаторських здібностей майбутнього вчителя / Л. С. Бровчак// Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Випуск 38/ Редкол.: В. І. Шахов та ін. – Вінниця: ТОВ Нілан ЛТД, 2012. – С.134-138.
3. Григорчук Г. Г. Розвиток дошкільника в образотворчій діяльності: Навчальний посібник / Г. Г. Григорчук. – К. : Вища школа, 2009. – 126 с.
4. Кравцова Е. Е. Развитие воображения / Е. Е. Кравцова // Дошкольное воспитание. – 1999. – №12. – С. 37-41.
5. Космінська В. Б. Теорія і методика образотворчої діяльності у дитячому садку: Навчальний посібник / В. Б. Космінська. – К. : Просвіта, 2007. – 204 с.
6. Флерина Е. А. Эстетическое воспитание дошкольника / Е. А. Флерина. – М., 2001. – 334 с.
7. Холковська І.Л. Методика виховної роботи. – 2-ге вид. випр. і доп. / І.Л. Холковська. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. – 192.
8. Холковська І.Л. Особистісно-професійна готовність педагога до роботи з обдарованими дітьми / І. Л. Холковська, В. М. Галузяк // Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами: Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2018. – С. 158-162.

References

1. Alekseeva S. K. Dinamika razvitiya detskogo slovesnogo tvorchestva // Hudozhestvennoe tvorchestvo i rebenok / Pod red. N. A. Vetluginoy. – M. : Prosveshchenie, 1992. – 209 s.
2. Brovchak L. S. Skladovi orhanizatorskykh zdbnosteï maibutnoho vchytelia / L. S. Brovchak// Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Pedahohika i psykholohiia: Zb. nauk. prats. – Vypusk 38/ Redkol.: V. I. Shakhov ta in. – Vinnytsia: TOV Nilan LTD, 2012. – S.134-138.
3. Hryhorchuk H. H. Rozvytok doshkilnyka v obrazotvorchii diialnosti: Navchalnyi posibnyk / H. H. Hryhorchuk. – K. : Vyshcha shkola, 2009. – 126 s.
4. Kravcova E. E. Razvitie vobrazheniya / E. E. Kravcova // Doshkol'noe vospitanie. – 1999. – №12. – S. 37-41.
5. Kosminska V. B. Teoriia i metodyka obrazotvorchoï diialnosti u dytiachomu sadku: Navchalnyi posibnyk / V. B. Kosminska. – K. : Prosvita, 2007. – 204 s.
6. Flerina E. A. Ehsteticheskoe vospitanie doshkol'nika / E. A. Flerina. – M., 2001. – 334 s.
7. Kholkovska I.L. Metodyka vykhovnoi roboty. – 2-he vyd. vypr. i dop. / I.L. Kholkovska. – Vinnytsia: TOV «Nilan LTD», 2016. – 192.
8. Kholkovska I.L. Osobystisno-profesiina hotovnist pedahoha do roboty z obdarovanymy ditmy / I. L. Kholkovska, V. M. Haluziak // Inkliuzyvna osvita yak indyvidualna traiektoriia osobystisnoho zrostannia dytyny z osoblyvymy osvitnimy potrebamy: Zbirnyk materialiv II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu. – Vinnytsia: Merkiuri-Podillia, 2018. – S. 158-162.

УДК 37(477)(09)

DOI 10.31652/2415-7872-2018-56-55-59

ВИХОВНА СИСТЕМА ШКОЛИ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

М. І. Гагарін

orcid.org/0000-0002-4773-3303

В статті висвітлено сутність понять «система», «виховна система», «етапи розвитку виховної системи», «критерії ефективності виховної системи»; проаналізовано структуру та особливості, що забезпечують вплив на особистість. Метою статті є розкриття сутності етапів становлення і розвитку виховної системи та критеріїв ефективності її функціонування. Зроблено висновки, що феномен виховної системи школи є складним та багатограним явищем, а створення в кожному закладі освіти власної гуманістичної виховної системи уможливіє розв'язання проблеми розвитку особистості учня. Матеріали дослідження можуть бути використані у процесі створення виховної системи школи. До перспективних напрямів досліджень даної проблеми належить, зокрема, вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду, сучасних теоретико-методологічних підходів до проектування виховної системи школи.

Ключові слова: виховання, система, виховна система, виховна система школи, потенціал виховної системи, етапи розвитку виховної системи, критерії ефективності виховної системи, структура виховної системи, гуманістична виховна система.

M. Gagarin

In the article the essence of the concept «system», «educational system», «stages of development of the educational system», «performance criteria of the educational system» is highlighted; analyzes different scholarly perspectives of determination of its structure and peculiarities, which provide its effective influence on the personality, as well as components (educational aim, goals, objectives, subjects, activities and communication, relations, interaction, living space), and the relations between them. The purpose of the article is to reveal the essence of the stages of the formation and development of the educational system and the criteria for its effectiveness. The article focused on the consideration of the stages of the development system and the relationship between them. The importance of such an approach as a systematic approach in education had been proved. There is a necessity to use the potential of the educational system in terms of self-realization of the personality. The research materials can be used in the process of school educational system formation.

The article stresses the importance of psychological, educational and social factors that determine the specificity and originality of the creation of the school educational system and its operation. It is concluded that the phenomenon of the educational system of the school is a complex and multifaceted phenomenon, and the creation in each institution of general secondary education of its own humanistic educational system makes it possible to solve the problem of comprehensive development of the pupil's personality. The promising directions of the research include the study of national and international experience, modern theoretical and methodological approaches to school educational system designing.

Key words: education, system, educational system, school educational system, the potential of the educational system of school, the potential of the educational system, stages of the development of the educational system, performance criteria of the educational system, the structure of the educational system, humanistic educational system.

Організація виховного процесу в умовах сучасного закладу освіти актуалізує потребу переосмислення виховної концепції, створення продуктивної виховної системи, спрямованої на плекання компетентної, конкурентоздатної особистості, яка вміє творчо розв'язувати проблеми, прагне змінити на краще своє життя та життя всієї країни. Однак, багатоаспектність і складність трактування понять «система», «виховна система», «етапи розвитку виховної системи», необхідність впровадження системного підходу у вихованні потребують дослідницької уваги. Складність дослідження цієї проблематики полягає ще й у тому, що на думку А. Мудрика на сьогодні в реальності існують:

- виховні системи (школи, в яких цілісно вирішуються завдання освіти, виховання, організації соціального досвіду та індивідуальної допомоги юній особистості);
- виховні несистеми (школи, в яких процеси навчання, освіти, виховання, організації соціального досвіду та індивідуальної підтримки розрізненні та не утворюють єдності);
- невиховні системи (наприклад, школи дидактичні системи, зосереджені лише на завданнях навчання, освіти);
- невиховні несистеми (школи, в яких всі складові виховання – освіта, навчання, організація соціального досвіду, індивідуальна допомога – розрізненні та фрагментарні) [6].

Дослідження системного підходу у вихованні, проблематики становлення та розвитку виховних систем здійснювали І. Єрмаков, В. Кабуш, В. Караковський, Х. Лийметс, Л. Новикова, Н. Селіванова, Г. Сорока, Є. Степанов та ін. [2; 3; 4; 7].

Так, загальна характеристика виховних систем в діалектичному вимірі, структура, функції та педагогічна доцільність висвітлена в науковій спадщині Л. Новикової, Н. Селіванової, Г. Сороки та ін.

Необхідність побудови гуманістичної виховної системи, зокрема, на засадах базових потреб особистості, відстоюють В. Кабуш, В. Караковський, В. Созонов та ін.

В працях І. Єрмакова, В. Караковського розглядаються особливості ефективного управління розвитком виховної системи закладу освіти [2; 4].

Водночас, потребують дослідження особливості становлення та розвитку виховної системи на різних етапах, визначення критеріїв ефективності її функціонування.

Метою статті є розкриття сутності етапів становлення і розвитку виховної системи школи та критеріїв її ефективності.

Актуальною нині є точка зору основоположника загальної теорії систем (General System Theory) Людвіга фон Берталанфі – «системи всюди і існує глибинна спільність їх поведінки... в останні десятиліття «система» стала ключовим поняттям в науковому дослідженні» [8, с. 134]. Науковець визначав систему як сукупність взаємодіючих елементів, що знаходяться у певних відносинах один з одним та середовищем [8].

Як стверджував А. Макаренко, жодний засіб не можна вважати гарним чи поганим, якщо він розглядається окремо від інших засобів, комплексу педагогічних впливів, системи – «...не прийом, не метод, не засіб, якими б привабливими вони не видавались, а система є ключовим поняттям у педагогіці майбутнього» [5, с. 375–376].

В сучасних дослідженнях існує низка дефініцій, за допомогою яких дослідники намагалися відобразити сутність такого явища, як виховна система. Але, – як зауважує Г. Сорока, – ... в різних тлумаченнях поняття виділяються одна чи кілька найбільш істотних, з погляду дослідника, сторін виховної системи, однак, необхідно дати повну сутнісну характеристику цього складного феномену [1].

Виховну систему школи визначаємо як комплекс взаємопов'язаних та взаємозумовлених основних компонентів (виховна мета, цілі, завдання, суб'єкти, діяльність і спілкування, взаємини, взаємодія, життєвий простір), яка становить цілісну соціально-педагогічну структуру і забезпечує у процесі свого функціонування та розвитку становлення, реалізацію і самореалізацію особистості, її життєздійснення.

Для побудови виховної системи необхідно, насамперед, сукупність цілей, що усвідомлені та сприйняті педагогічним колективом. Досить часто педагогічні колективи визначають, *що* вони збираються створювати і *як* це зробити, але найважливішим є питання *заради чого* створюється виховна система. Усвідомлення системи як *засобу досягнення мети* дає відповідь на запитання для чого потрібна система; орієнтує, що включати в склад системи, які властивості об'єктів будуть використані для досягнення мети.

Не викликає сумнівів точка зору науковців, про те, що яку особистість ми хочемо виховати, таку систему й необхідно створювати. У створенні виховної системи, досягненні її цілей визначальну роль здійснює ядро виховної системи – єдиний виховний колектив (педагоги, учні, дорослі). Передумовами об'єднання колективу виступає єдність цілей, включення в спільну діяльність, гуманні стосунки всередині колективу. До шляхів створення колективу належать:

- формування ініціативних груп по моделюванню виховної системи, котрі забезпечують бачення сьогодення і майбутнього стану закладу освіти, його виховної системи;
- ознайомлення педагогів з теорією і практикою створення виховних систем, теоретичними і методичними основами проектування образу випускника закладу освіти;
- вихід на колективи педагогів, батьків (обговорення розробок моделей і програм побудови виховної системи);
- включення учнів в розробку моделі виховної системи, способу школи і випускника;
- діагностику стану і результативності освітнього процесу, аналіз умов розвитку особистості школяра, визначення виховного потенціалу навколишнього середовища і способів його реалізації;
- створення ініціативної групи з числа вчителів, батьків і учнів, здатної систематизувати і узагальнити інформацію та пропозиції.

На наш погляд, виховна система школи за характером взаємин системи і середовища є відкритою, адже наявне освоєння суб'єктами системи соціального, предметного і природного середовища, що забезпечує ефективний виховний вплив на особистість.

Під *структурою системи* розуміють її стійку впорядкованість та зв'язки між елементами і підсистемами. *Підсистемою* називають сукупність елементів, які об'єднані єдиним процесом функціонування та реалізують певну операцію, що необхідна для досягнення поставленої перед системою в цілому мети.

Запропонована Є. Степановим структура виховної системи містить такі компоненти:

- індивідуально-груповий (адміністрація, учителі, учні і співробітники освітньої установи);
- ціннісно-орієнтаційний (цінності колективу дітей і дорослих);
- функціонально-діяльнісний (системостворювальний вид діяльності, форми та методи організації спільної діяльності і спілкування, основні функції виховної системи, управління і самоуправління виховної системи);
- комунікативний (взаємини в суспільстві дітей і дорослих, внутрішні й зовнішні зв'язки виховної системи);
- діагностико-результативний (критерії та показники ефективності виховної системи, форми, методи та прийомы вивчення, аналізу й оцінки функціонування виховної системи) [7].

Аналіз поглядів науковців засвідчив, що найбільш узагальнена структура виховної системи школи така: мета, виражена у вихідній концепції (тобто сукупність ідей, для реалізації яких система створюється); діяльність і спілкування, що забезпечують її реалізацію, суб'єкти діяльності, які її організують і приймають в ній участь; відносини суб'єктів діяльності, які інтегрують суб'єктів у спільноту; середовище системи, що освоєне суб'єктом; управління, що забезпечує інтеграцію компонентів у цілісну систему і розвиток системи.

Науковець А. Сидоркін визначає *педагогічні умови*, за яких керування процесом розвитку виховної системи освітньої установи стає найбільш ефективним:

- в ідеологію системи із самого початку закладені ідеї свободи вибору, особистої гідності, взаємної відповідальності і терпимості;

- суб'єкт керування розвитком орієнтується на критерії педагогічно доцільного розвитку системи (самопочуття дитини, його особистісний ріст), а не розвитку взагалі;
- керування розвитком системи здійснюється безупинно, якісно змінюючись від етапу до етапу;
- носієм випереджальних ситуацій є, насамперед, педагогічний колектив;
- учні відчувають себе творцями системи;
- відсутнє прагнення охопити всі ситуації шкільного життя однією ідеєю, правилом, нормою [1].

Загалом, дослідники виокремлює наступні етапи в розвитку виховної системи: становлення, стабільного розвитку, кризового періоду, оновлення системи чи її відмирання. Етапи становлення та розвитку виховної системи співвідносяться з стадіями розвитку учнівського колективу. Вивчення досвіду роботи шкіл, аналіз праць науковців дає змогу схарактеризувати етапи розвитку виховної системи, їх сутність.

На першому етапі – становлення системи – формулюється мета виховної системи, визначаються цілі та орієнтири в організації виховного процесу. Розробляється теоретична концепція, моделюється структура виховної системи, встановлюються зв'язки між компонентами. Відбувається оцінювання пройденого шляху, перегляд педагогічних позицій, головна мета формування колективу однодумців на основі нового педагогічного мислення, започаткування традицій, правил життя, стилів спілкування. Основними методами становлення виховної системи на даному етапі є методи переконання, вимоги, перспективи. Взаємодія з середовищем здійснюється стихійно, в цілому система характеризується розрізненістю, автономністю діяльності її компонентів, може виникати тимчасова дисгармонія.

Другий етап передбачає відпрацювання структури системи, розвитку колективу, органів самоуправління; визначення системоутворюючих видів діяльності, розвивається ініціатива і самостійність, пріоритетні напрями функціонування системи; відпрацьовуються найбільш ефективні форми і методи виховання. Основними методами розвитку системи є метод досвіду суспільної поведінки, організації різносторонньої діяльності, стимулювання і мотивації діяльності та поведінки. Важливим є узгодженість темпів розвитку учнівського та педагогічного колективів. Школа прагне зайняти позицію референтної групи для учнів

Третій етап – остаточне формування системи, шкільний колектив як об'єднання дітей та дорослих має спільну мету, діяльність, співпрацю. Посилюється увага колективу до кожної особистості. Відбувається інтеграція навчально-пізнавальної та позаурочної виховної діяльності. Актуальними є методи самовиховання та перевиховання, саморозвитку, самооцінки. Здійснюється акумулювання традицій та їх передача від покоління до покоління, загальна «педагогізація» навколишнього середовища. У членів учнівського та педагогічного колективів сформоване «почуття школи». На даному етапі виховна система вирішує завдання формування вільної, гуманної, творчої особистості.

Четвертий етап характеризується оновленням та перебудовою системи, що може здійснюватись революційним чи еволюційним шляхом; можливий кризовий період розвитку виховної системи обумовлений, зокрема, втомую в колективі, зниженням рівня творчої активності, незадоволеністю основними видами діяльності, недостатністю новизни у життєдіяльності системи; для збереження системи необхідно ускладнювати завдання, розширювати зміст провідної діяльності колективу, її змісту та методів, з урахуванням соціальної ситуації. Оновлення системи відбувається на основі створення інноваційних умов для діяльності, творчості, зміни лідерів, удосконалення управління шляхом демократизації та гуманізації.

Кризовий період розвитку системи може спричинити:

- зміну провідних видів діяльності, що сприяє поновленню цілісності системо-утворюючих зв'язків;
- виникнення на базі попередньої системи нової системи, що зберігає окремі цінності та традиції старої системи;
- зникнення системи, відсутність нового витку розвитку, руйнування основних системо-утворюючих зв'язків та форм.

На думку В. Караковського, виховна система школи має бути спеціальною та основною метою педагогічного колективу. Створення виховної системи потребує вивчення виховного потенціалу школи, сім'ї, соціуму.

Ми погоджуємося з думкою В. Кабуша, що виховна система має бути лише гуманістичною. Всі її елементи мають бути наповнені гуманістичними ідеями і тим самим сприяти оптимізації комплексу умов, форм, методів і засобів виховання, взаємодії всіх її учасників [3].

Для діагностики ефективності виховної системи науковці використовують такі групи критеріїв: «критерії факту» та «критерії якості». Критерії першої групи дають відповідь на запитання, чи існує в школі виховна система, а критерії другої групи характеризують рівень розвитку виховної системи та її функціонування.

До показників «критеріїв факту» належать:

- впорядкованість життєдіяльності школи (відповідність змісту, характеру виховної діяльності можливостям та умовам школи);
- скоординованість всіх виховних справ, їх педагогічна доцільність і необхідність;
- узгодженість планів і дій структурних підрозділів;
- зв'язок навчальної та позанавчальної діяльності учнів і вчителів;
- чіткий ритм і раціональна організація шкільного життя.
- наявність сформованого єдиного шкільного колективу, стійкі міжособистісні зв'язки та спілкування, дотримання шкільних звичок, правил, законів, традицій.
- інтегрованість виховних впливів у комплекси, концентрація педагогічних зусиль.

Показниками критеріїв якості є:

- ступінь наближеності системи до поставлених цілей;
- реалізація педагогічної концепції, що лежить в основі виховної системи;
- загальний психологічний клімат школи, стиль спілкування та стосунків у ній;
- самопочуття особистості учня та вчителя, їх соціальна захищеність і комфорт;
- професіоналізм і педагогічна культура вчителя;
- рівень вихованості та ціннісні орієнтири учнів, насамперед, випускників [4].

Звісно, критерії можуть видозмінюватись залежно від специфіки конкретної виховної системи школи.

На наш погляд, не зважаючи на ідентичність етапів становлення та розвитку виховних систем, конкретна цілісна виховна система вирізняється своєрідністю та специфікою, єдністю загального і особливого, одиничного; чимось особливим, притаманним окремій школі (умови, традиції, рівень вихованості учнів, потенціал педагогічного колективу, матеріальна база, середовище та ін.). Провідною педагогічною ідеєю *виховної системи* визначаємо орієнтацію на особистість учня, гуманне ставлення, створення умов для повноцінного розвитку особистості. Виховну систему не можна «запозичити» та «відтворити» в іншому закладі освіти; вона може бути створена лише за певних умов і розвиватись за індивідуальною траєкторією. Цілеспрямоване формування виховної системи потребує активності та узгодженості діяльності всіх членів шкільного колективу.

До перспективних напрямів подальших досліджень належить, зокрема, вивчення потенціалу моделювання та проектування виховних систем закладів освіти на сучасному етапі.

Література

1. Виховні системи навчальних закладів: теорія та практика / Укладач О. Є. Гречаник. – Х. : Вид. група «Основа», 2014. – 224 с.
2. Єрмаков І. Г. Виховання життєтворчості : моделі виховних систем / І. Г. Єрмаков. – Х. : Видав. група «Основа», – 2006. – 224 с.
3. Кабуш В. Т. Гуманистическая воспитательная система: теория и практика / В. Т. Кабуш. – Минск, 2001. – 332 с.
4. Караковский В. А. Воспитание для всех / В. А. Караковский. – М. : НИИ школьных технологий, 2008. – 240 с.
5. Макаренко А. С. Методика організації виховного процесу // Твори в 7 т., Т.5. / А. С. Макаренко. – К. : Рад. школа, 1954. – 382 с.
6. Мудрик А. В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / Под ред. В. А. Сластенина. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 200 с.
7. Степанов Е. Н. Педагогу о воспитательной системе школы и класса: Учебно-методическое пособие / Е. Н. Степанов – М. : ТЦ Сфера, 2008. – 224 с.
8. Bertalanffy L. von. An Outline of the General System Theory // British Journal for the Philosophy of Science. – 1950. – Vol.1. № 2. – P. 134-165.

References

1. Vykhovni systemy navchalnykh zakladiv: teoriia ta praktyka / Ukladach O. Ye. Hrechanyk. – Kh. : Vyd. hrupa «Osnova», 2014. – 224 s.
2. Yermakov I. H. Vykhovannia zhyttietvorchosti : modeli vykhovnykh system / I. H. Yermakov. – Kh. : Vydav. hrupa «Osnova», – 2006. – 224 s.
3. Kabush V. T. Gumanisticheskaya vospitatel'naya sistema: teoriya i praktika / V. T. Kabush. – Minsk, 2001. – 332 s.
4. Karakovskij V. A. Vospitanie dlya vseh / V. A. Karakovskij. – M. : NII shkol'nyh tekhnologij, 2008. – 240 s.
5. Makarenko A. S. Metodyka orhanizatsii vykhovnoho protsesu // Tvory v 7 t., T.5. / A. S. Makarenko. – K. : Rad. shkola, 1954. – 382 s.
6. Mudrik A. V. Social'naya pedagogika: Ucheb. dlya stud. ped. vuzov / Pod red. V. A. Slastenina. – 3-e izd., ispr. i dop. – M. : Izdatel'skij centr «Akademiya», 2000. – 200 s.
7. Stepanov E. N. Pedagogu o vospitatel'noj sisteme shkoly i klassa: Uchebno-metodicheskoe posobie / E. N. Stepanov – M. : TC Sfera, 2008. – 224 s.
8. Bertalanffy L. von. An Outline of the General System Theory // British Journal for the Philosophy of Science. – 1950. – Vol.1. № 2. – P. 134-165.